

УДК 378.147 : 37.036

*Олена Лихолат,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
і методики технологічної і професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВИРІШЕННЯ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

Метою роботи є спроба визначити теоретичні та практичні аспекти управління процесом вирішення творчих завдань в професійній освіті, визначити умови, місце і роль викладача в цьому процесі. Реалізація дослідницьких завдань дослідження була досягнута на основі системного підходу і використання теоретичних і емпіричних методів. Зазначено, що управління – це функція організованих систем. В освіті – це процес регулювання навчального процесу викладачем. Ефективне управління процесом вирішення творчих завдань можливе за дотримання низки педагогічних умов.

Ключові слова: професійна освіта, навчальний процес, управління, мета, творчі завдання, дидактичні принципи, структурні компоненти управління, педагогічні умови.

Целью работы является попытка очертить теоретические и практические аспекты управления процессом решения творческих задач в профессиональном образовании, определить условия, место и роль преподавателя в этом процессе. Реализация исследовательских задач исследования была достигнута на основе системного подхода и использования теоретических и эмпирических методов. Отмечено, что управление – это функция организованных систем. В образовании – это процесс регулирования преподавателем учебного процесса. Эффективное управление процессом решения творческих задач возможно при соблюдении ряда педагогических условий.

Ключевые слова: профессиональное образование, учебный процесс, управление, цель, творческие задания, дидактические принципы, структурные компоненты управления, педагогические условия.

The new paradigm in professional (vocational) education is dedicated to the process of formation of the competitive professional. Determined governance of the education is the key condition in the transformation process of the professional (vocational) teaching. One of the most important indicators of the quality of the professional (vocational) education is the ability to effectively resolve creative tasks, which is a predisposition and key component of the development teaching. Therefore, the goal of this article is to cover

theoretical as well as practical aspects of the administering process of the decision-making in resolving creative tasks in professional (vocational) education; and to define circumstances and the role of the lecturer in this process. Implementation of research objectives of this scientific research was achieved using systemic approach and relevant methods of theoretical and practical analysis: problem-goal oriented, theoretical & conceptual, structural-functional, comparative-appositional, hypothetical-deductive, dialectical, prognostic as well as informational one.

Key words: *professional (vocational) education, educational process, governance, goal & objectives, didactical principles, structural components of the administering process, pedagogical circumstances.*

Нова парадигма професійної освіти, в умовах переходу до інноваційної моделі розвитку спрямована на формування конкурентоспроможного фахівця, здатного працювати в нових умовах, які постійно змінюються [1]. Адже трудовий потенціал відіграє вирішальну роль у визначенні майбутнього будь-якої країни. В контексті викликів глобалізації, головною перспективною метою професійної освіти є необхідність «розбудити» в людині, яка здобуває професію, творця, виховати в ній сміливість думки, впевненість у власних творчих силах, здатність генерувати нові нестандартні ідеї, сформувані вміння приймати рішення і нести відповідальність за них.

Методи і технології навчання, які використовувались в старій вищій школі вже не відповідають вимогам сучасної професійної освіти. Нове тисячоліття є динамічним періодом в історії людства, коли процес накопичення, перетворення та використання знань знаходиться на принципово новому рівні. Отже, потрібні суттєві зміни в організації навчального процесу [14]. Цілеспрямоване управління, яке базоване на перенесенні акценту з пасивної на активну роль студента в процесі оволодіння професією, – головна умова перебудови сучасної професійної освіти [13]. Питання управління навчальним процесом знаходяться на перетині досліджень провідних фахівців філософської, педагогічної, психологічної, економічної, кібернетичної думки [2; 5; 6; 7].

Важливим показником якості професійної освіти є ступінь розумового розвитку студента, який характеризується його здатністю ефективно вирішувати творчі завдання. Під творчими розуміють такі завдання, вирішення яких вимагає виходу за межі стереотипних алгоритмів професійної дії [9, с. 95–99]. Проте обсяг таких завдань в навчальному процесі підготовки фахівця є невеликим. Формування у майбутніх фахівців професійної освіти вмінь вирішувати творчі завдання є невід’ємним компонентом розвиваючого навчання [9]. У наш динамічний і «практичний» час, коли не вистачає часу на очікування натхнення, а креативні рішення необхідно продукувати регулярно і за обмежений час,

важливим стають питання управління процесом вирішення творчих завдань.

У психолого-педагогічній науці завжди приділялася належна увага проблемам, які так чи інакше пов'язані з проблемою управління навчальним процесом. Різноманітним аспектам впровадження педагогічних технологій в навчальний процес, які пов'язані з проблемою управління навчальним процесом, присвячені роботи таких вчених, як: Т. Воропай, Є. Полат, Дж. Стіл, О. Тягло, Т. Хачумян, М. Чошанов та ін (технологія критичного мислення); І. Лернер, М. Махмутов, А. Фурман та ін. (технологія проблемного навчання); І. Якиманська та ін. (технологія розвиваючого навчання); Р. Гуревич, М. Жалдак, В. Ключко та ін. (інформаційні технології навчання); О. Євдокимов, З. Слєпкань, І. Унт та ін. (особистісно-орієнтовані технології); М. Кларін, С. Парнс, В. Стрельников та ін. (навчання, як систематичне дослідження); М. Балк, В. Петров, Л. Фрідман та ін. (технологія моделюючого навчання).

Велика когорта вчених свого часу вивчала ті чи інші аспекти впровадження в навчальний процес технологій проблемного та евристичного навчання, в яких творче завдання розглядається як засіб. Це роботи М. Алексєєва, Г. Альтшуллера, В. Андрєєва, Г. Андріанової, Д. Богоявленської, Г. Буша, Н. Вишнякової, П. Гальперіна, В. Гетто, П. Каптерева, Ю. Кулюкіна, І. Лернера, А. Матюшкіна, Я. Пономарьова, В. Розумовського, М. Фоміних, Л. Фрідмана, А. Хуторського та ін.

Результати аналізу наукових досліджень учених показують, що проблемі управління процесом вирішення творчих завдань в професійній освіті приділено на сьогоднішній день ще недостатньо уваги.

Метою роботи є спроба окреслити теоретичні та практичні аспекти управління процесом вирішення творчих завдань в професійній освіті, визначити умови, місце і роль викладача в цьому процесі.

Управління – це функція організованих систем, яка забезпечує збереження структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію її програми, мети. В соціальному аспекті, який стосується і освітньої системи, управління розглядають як цілеспрямований вплив на групу суб'єктів для їх упорядкування, збереження, удосконалення і розвитку. Основними етапами процесу управління є: збір, опрацювання, аналіз, прогнозування, систематизація інформації і встановлення на цій основі цілей; розробка рішення, спрямованого на досягнення мети, послідовна конкретизація загального рішення у вигляді планування, програмування, проектування, вироблення конкретних управлінських рішень; організація діяльності для виконання рішень; контроль за цією діяльністю, також збирання і обробка інформації про результати діяльності [15, с. 590].

Управління навчальною діяльністю, на нашу думку, – це свідоме регулювання (система управлінських дій по досягненню визначених цілей) викладачем діяльності, суб'єктно-об'єктних відносин (до цілей, змісту,

процесу і результатів навчання), суб'єктно-суб'єктних взаємовідносин і поведінки студентів, яке має забезпечувати розвиток особистості і становлення професіонала справи. Цей процес має містити такі характерні ознаки: управління – це діяльність суб'єктів процесу навчання (викладач – студент); управління спрямоване на створення, становлення, функціонування і розвиток системи фахової підготовки студента; управління здійснюється за допомогою реалізації управлінських функцій викладачем; ефективність управління характеризується такими його властивостями, як цілеспрямованість, системність, прогностичність, циклічність [2; 5; 6; 7].

В управлінській діяльності одне з центральних місць займає мета. Мета є головним кінцевим результатом діяльності, попереднє ідеальне уявлення про який і бажання його досягти визначають вибір відповідних засобів і системи специфічних дій для його досягнення [15, с. 646]. Отже, мета управління в професійній освіті є тим компонентом і тим інструментом, який здатен спрямувати, урегулювати практичні дії, підпорядкувати волю суб'єкта навчання, майбутніх фахівців. Тому, слід виважено ставитись до формулювання мети кожної теми, кожної навчальної дисципліни фахової підготовки студента.

Слід пам'ятати також, що одні лише виконавські функції можуть забезпечити студентові лише знання, але не сприятимуть формуванню його як повноцінної творчої особистості, конкурентоспроможної особистості. В людині природою закладена потреба до самостійної активної діяльності, активного впливу на зовнішнє середовище, що було передумовою її виживання в процесі еволюції. Свого часу філософи визнали, що людина сама себе створює в процесі праці і через працю. Ця взаємодія людини з навколишнім середовищем сприяє перетворенню цього середовища, яке одночасно з цим змінює людину [15, с. 581–582]. Практикою життя ці твердження переведені у ранг аксіом.

Як правило, студентський вік, який припадає на вік від 17 до 23 років, є завершальним у прийнятті майбутнім фахівцем статусу та відповідальності дорослої людини. Саме з цим віком пов'язані: розвиток і інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією і професійною спрямованістю освітньої діяльності; удосконалення і «професіоналізація» психічних процесів; стабілізація самооцінки у єдності з формуванням «Я-концепції»; розвиток самосвідомості; зміцнення мотиваційної сфери особистості, всієї системи ціннісних орієнтацій, переконань; початок «економічної активності» людини, її включення в самостійну виробничу діяльність, початок трудової практики [8; 10]. Серед іншого потужного розвитку набувають творчі можливості особистості.

У період навчання у вищому навчальному закладі студент входить в найбільш активну фазу своєї пізнавальної діяльності. У нього створюється узагальнена картина світу, картина майбутньої професії і його місця в ній.

Вважається, що в середині цього періоду, десь близько 19 років, настає когнітивна зрілість, яка пов'язана із розвитком словесно-логічного, абстрактного мислення [8; 10].

Зміст і цільовий компонент процесу управління діяльністю студентів при вирішенні ними творчих навчальних завдань в процесі фахової підготовки відбивають принципи. В процесі теоретичного аналізу доступних нам наукових джерел [3; 4; 8; 10; 11] ми виділили такі дидактичні принципи, які, на нашу думку, сприятимуть ефективності управління процесом вирішення творчих завдань в професійній освіті: гуманізації (формування фахової і загальної культури, бачення «себе у світі» і «світу в собі»); науковості; безперервності (раціональне поєднання групової та індивідуально-самостійної навчальної роботи), активізації міжпредметних зв'язків; відкритості (інтеграції у професійні структури), наочності (використання сучасних аудіовізуальних засобів); єдності навчальної та творчої діяльності студентів; зв'язку навчання з практичною діяльністю; співробітництва і співдружності; принцип диференційованого навчання; єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій навчання; контролю та самоконтролю [3; 4].

На практиці навчальний процес професійної підготовки фахівця розвивається у напрямку якісної та кількісної зміни станів учасників процесу і його логіки. Характер і здібності студента, як особистості, проявляється лише в діяльності, а принцип діяльності є продовженням і розвитком принципу системності [2; 6; 7]. Основою такої зміни є зміна пізнавальних завдань (від продуктивного до творчого) для студента та педагогічних завдань (від адміністрування до співпраці) для викладача [11]. Для організації процесу професійної підготовки, в якому пріоритетного значення набуває діяльність студента, викладач має чітко розуміти і активно застосовувати такі структурні компоненти функції управління навчанням, як: мотиваційний (забезпечення включення студента до процесу активного вирішення творчих навчальних завдань); орієнтувальний (усвідомлення студентом мети діяльності, її подальшого планування і прогнозування результатів); змістовно-операційний (оптимізація студентом обсягу навчальної інформації для досягнення необхідних професійних компетенцій; озброєння інструментарієм системного бачення професійної діяльності; відпрацювання умінь, застосування набутих знань в конкретній практичній ситуації, адекватна оцінка професійних завдань); енергетичний (базовий комплекс психолого-фізіологічних характеристик особистості, як то увага, воля, емоції); рефлексивний (самоконтроль, самооцінка перебігу та результату діяльності з урахуванням експертної оцінки, саморегулювання, самоменеджмент).

До творчих завдань ми відносимо всі ті завдання в професійній освіті, принцип виконання яких явно не зазначений і не відомий студентам. Він має бути сформульований ними самостійно, під час аналізу

завдання на основі з'ясованих і усвідомлених знань, накопиченого при вирішенні нестандартних завдань досвіду. Систематичне виконання такого типу завдань поступово створює основу творчості і сприяє формуванню просторового мислення [9, с. 95–130]. Виконання творчих завдань здійснюється в три етапи: 1) фіксація проблемної ситуації, її аналіз і вербалізація; 2) творчий процес пошуку шляхів вирішення проблеми, в тому числі і отримання (доповнення) додатковою інформацією; 3) творче пізнання – вирішення проблеми і перевірка результатів.

Головними умовами для визначення змістової складової творчих завдань в професійній освіті мають бути: зв'язок із основами наук (соціально-гуманітарного і природничо-наукового циклу підготовки), змістом фахової підготовки; широкий світогляд та опора на спеціальні (професійно-практичного циклу підготовки) знання; зрозумілий і доступний інструментарій для вирішення завдання; урахування індивідуальних особливостей; формулювання завдань у формі проблемної ситуації. Разом з цим необхідними організаційними умовами мають бути: включення в систематичну творчу діяльність після адаптації в предметному середовищі; організація творчого змагання; свобода у виборі швидкості навчально-дослідної і творчої траєкторії.

Ефективне управління процесом вирішення творчих завдань в професійній освіті, на наш погляд, можливе за дотримання таких педагогічних умов:

По-перше, едукативного процесу, в якому злиті воедино процеси формування, розвитку, виховання і навчання разом з усіма умовами, формами і методами їх здійснення. Основними компонентами едукативного процесу є: цільовий, змістовний, діяльнісний і процесуальний [12].

По-друге, зміни функцій і стилю роботи викладача. Викладач «перетворюється» на фасилітатора, який є: щирим, відкритим, здатним до емпатії, здатним на прояв професійної позиції педагога. Професійна позиція педагога має ґрунтуватись на гуманістичних засадах управління. Домінантною основою управлінської позиції педагога є розуміння спільної діяльності зі студентом у відносинах «суб'єкт – суб'єкт», «Людина – Людина», «особистість – особистість».

По-третє, партнерства, яке в едукативному процесі виступає на перший план, можливе лише між дійсно рівними людьми, коли кожен виконує свою справу – викладач свою, а студент свою. Головним стрижнем цього процесу має стати власна повноцінна діяльність студента з можливістю обирати зміст, обсяг творчого завдання в межах навчальної теми, навчального модулю, приймати рішення, робити помилки, виправляти їх і запобігати появі нових аналогічних до вже зроблених помилок, знову робити нові помилки. Диференціація творчих завдань – першочергова основа. Викладач в едукативному процесі не повинен давати студентам готові знання, а повинен залучати їх до оволодіння цими знаннями в межах

навчального предмету засобами творчих завдань [12, с. 64–67].

По-четверте, прозорості і зрозумілості діяльності викладача. Обов'язковою умовою, яка забезпечує вирішення творчих завдань в професійній освіті, є розуміння студентом дій викладача та його готовність до здійснення власної навчально-творчої діяльності в системі «викладач – творче завдання – студент». Реалізація цієї умови забезпечує успішність сумісної діяльності викладача і студента в процесі фахової підготовки при вирішенні творчих завдань.

По-п'яте, серцевину занять має становити самостійна діяльність кожного студента. Адже саме власні зусилля студента залишають найглибший слід у структурі його особистості. Студент засвоює предмет тоді, коли викладач організовує його діяльність. Самостійна творча діяльність кожного студента на заняттях є основною запорукою формування фахівця – суб'єкта демократичних стосунків, до яких прагне наше суспільство. Таке навчання є переважно розвивальним. Його результат – формування фахівця, ініціативної особистості.

Таким чином, нами здійснена спроба визначення системної структури управління процесом вирішення творчих завдань в професійній освіті. Ми впевнені, що ця структура здатна працювати лише за умов взаємозв'язку усіх її компонентів.

Управління – це функція організованих систем. В професійній освіті – це процес свідомого регулювання викладачем власної діяльності і діяльності студентів, який має характерні ознаки. В управлінській діяльності одне з центральних місць займає мета. У період навчання у вищій студент входить в найбільш активну фазу своєї пізнавальної діяльності. Зміст і цільовий компонент процесу управління діяльністю студентів відбивають дидактичні принципи. Управління процесом вирішення творчих завдань вносить істотні зміни у діяльність викладача та розвиток студентів як особистостей, ставить нові вимоги до професійної майстерності викладання предметів, вимагає чіткої організації роботи, зміни поведінки, взаємовідносин в системі «викладач – студент». Виконання творчих завдань, як правило, здійснюється в три етапи. Ефективне управління процесом вирішення творчих завдань на кожному етапі можливе за дотримання низки педагогічних умов.

Подальшого дослідження потребують питання: розробки комплексу диференційованих творчих завдань для навчальних дисциплін професійно-практичного циклу підготовки студентів; розвитку мотивації студентів до професії за допомогою організації едукативного процесу з використанням комплексу творчих завдань; побудови моделі едукативного процесу професійної освіти з використанням комплексу творчих завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрущенко В. П. Освіта на рубежі століть: філософія, методологія, практика // Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні

- парадигми, прогноз: Монографія / [В. П. Андрущенко, І. Я. Зязюн, В. Г. Кремень та ін.]; За ред. В. Г. Кременя. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 99–166.
2. Артюшина М. В. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: Навч. посіб. / [М. В. Артюшина, Л. М. Журавська, Л. А. Колесніченко та ін.]; За заг. ред. М. В. Артюшиної. – К. : ДВНЗ «КНЕУ», 2008. – 336 с.
 3. Васянович Г. Дидактичні засади формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників / Г. Васянович, В. Онищенко // Педагогіки і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал. – 2014. – № 1. – 314 с. – С. 7–25.
 4. Дидактичні системи у вищій освіті : навч. посіб. / авт.-упоряд. В. В. Бойченко. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – 121 с.
 5. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту: Навч. посібник / Л. М. Карамушка. – К. : Либідь, 2004. – 424 с.
 6. Козаков В. А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: підручник: У 2 ч / В. А. Козаков. – К. : КНЕУ, 1999.
 7. Ч. 1. Психологія суб'єкта діяльності / В. А. Козаков. – К. : КНЕУ, 1999. – 244 с.
 8. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект) / Н. Л. Коломінський – К. : МАУП, 2000. – 286 с.
 9. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
 10. Матюшкин А. М. Психологія мислення. Мышление как разрешение проблемных ситуаций: учебное пособие / А. М. Матюшкин; под ред. канд. психол. Наук А. А. Матюшкиной. – М. : КДУ, 2009. – 190 с.
 11. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.]; За ред. З. Н. Курлянд. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
 12. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / За ред. С. О. Сисоєвої. – К. : ВШПОЛ, 2001. – 502 с.
 13. Подласый И. П. Педагогика: учебник для прикладного бакалавриата / И. П. Подласый. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2015. – 576 с.
 14. Полякова Г. Адаптивне управління навчальним процесом як основа саморозвитку і самоорганізації його учасників / Г. Полякова // Рідна школа. – 2003. – № 2. – С. 26–28.
 15. Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти: глобальний і регіональний контексти: монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – 520 с.
 16. Философский словарь / [А. И. Абрамов, Л. Р. Авдеева, С. С. Аверинцев и др.]; под ред. И. Т. Фролова. – М. : Республика, 2001. – 719 с.